

Ніколенко Людмила Миколаївна
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри юридичних дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України
(м. Маріуполь, Україна)

СУДОВА РЕФОРМА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВА

Судова реформа, яка триває з 2016 року стала наймасштабнішою за роки незалежної України. Метою реформи є забезпечення незалежності, підвищення рівня довіри та публічної підзвітності судової влади. Протягом реформи було внесено зміни до Конституції, переформатовано судову систему, в тому числі створено новий Верховний Суд та два вищі спеціалізованих суду – Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд; оновлено процесуальне законодавство тощо. Але на цьому влада не планує зупинитися та анонсовано наступне перезавантаження судової реформи. Президент України запропонував законопроект №3711 «Про внесення змін до Закону України «Про судову систему і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування», який передбачає зміни щодо: структури та ролі Вищої ради правосуддя; складу та статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів; створення конкурсної комісії для відбору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів; скасування раніше запровадженого скорочення складу Верховного Суду до 100 суддів; інтеграцію суддів Верховного Суду України до Верховного Суду, а також дисциплінарне провадження. Але, таке реформування не вирішує нагальні проблеми українського судочинства. Україна залишається одним з лідерів за чисельністю звернень її громадян до ЄСПЛ за захистом порушених прав. Зберігається низький рівень довіри суспільства до судової системи в Україні, що нівелює реалізацію закріпленого в Конституції України право громадян на

судовий захист. На підставі здійсненого аналізу, можна констатувати відсутність стратегічного планування та уявлення про майбутню ефективну та працюючу модель судової системи. Реформа повинна бути спрямована на удосконалення судової системи шляхом виокремлення існуючих проблем з метою їх вирішення.

Одним із аспектів реформування судоустрою та судочинства є забезпечення права на звернення до суду. Ефективність звернення до суду залежить від наявності умов та гарантій, які забезпечують відсутність перешкод у реалізації права звернення до суду. Наявність будь-яких перешкод зводитиме нанівець як принципи справедливості та верховенства права, так і власне самі права і свободи людини. Серед найважливіших таких умов та гарантій, слід виокремити, принцип доступу до правосуддя.

Доступ до правосуддя включає: по-перше, можливість, яка гарантована державою, будь-якої зацікавленої особи звернутися до суду; по-друге, визначений законодавством механізм захисту прав та інтересів; по-третє, судовий розгляд протягом розумного строку та виконання судового рішення.

Доступ до правосуддя забезпечується визначеними складовими, які можна поділити на організаційну складову, що включає зручну територіальну побудову системи судів, достатню кількість кваліфікованих суддів, організаційне забезпечення функціонування судів, а також функціональну, що спрямована на дотримання строків провадження та процедури розгляду справи, порядок розгляду, виконання рішення тощо.

На теперішній час держава не може гарантувати доступ до правосуддя всім особам, які потребують судового захисту. Стосовно територіальної складової доступу до правосуддя, то в результаті озброєного конфлікту на сході країни виникли проблеми щодо захисту прав та інтересів осіб, які знаходяться на окупованій території. Для такої категорії, в деяких випадках, відсутня можливість отримати захист своїх прав у зв'язку з труднощами, пов'язаними з доступом до судів, розташованих на територіях, підконтрольних уряду України, в тому числі із-за втрати або знищення

матеріалів справ до або під час процесу переміщення або зміни територіальної підсудності. Вирішенням цього питання може бути надання права участі у судовому розгляді за допомогою online-зв'язку.

У зв'язку з відсутністю достатньої кількості суддів та великою кількістю справ на їх розгляді актуальним залишається питання стосовно розгляду справи у розумні строки. Відповідно до статистичної інформації, за минулий рік рівень укомплектованості суддями місцевих та апеляційних судів усіх спеціалізацій становив від 45% (в апеляційних та окружних судах) до 69% (у господарських апеляційних судах). Кадровий дефіцит фактично паралізував роботу тих судів, у яких за штатом було передбачено невелику кількість суддівських посад (3-5). У таких судах була відсутня можливість утворювати колегії для розгляду справ, формувати новий склад суду після задоволення відводів (самовідводів), повернення справ на новий розгляд тощо [1].

Щодо функціональної складової доступу до правосуддя, то слід звернути увагу на те, що процесуальні кодекси, в умовах все ж таки впровадження прогресивних інститутів, зберегли надмірну урегульованість положень, пов'язаних з вимогами до змісту позовної заяви, подання доказів, забезпечення позову та інших процесуальних інститутів.

З метою прискорення розгляду справи в процесуальних кодексах передбачено спрощене позовне провадження. Застосування спрощеного позовного провадження позитивно вплинуло на реалізацію доступу до правосуддя. Мета спрощеного позовного провадження спрямована на пришвидшення вирішення певних категорій справ завдяки спрощенню основних складових частин процесу, не знижуючи рівень юридичних гарантій. Спрощене провадження визначає роль суду через більш просту процедуру, що здійснюється за рахунок оптимізації етапів та строків судового провадження, порядку притягнення учасників процесу та зменшення кількості процесуальних дій.

Електронне правосуддя стало позитивним кроком щодо забезпечення та реалізації доступу до правосуддя в сучасних умовах. Запровадження та функціонування електронного правосуддя в діяльність судів виправдовується, особливо в умовах карантину. За чотири місяці карантинних обмежень за допомогою електронного сервісу вже проведено більше 20 тисяч судових засідань поза межами суду, а всього в ньому зареєстровано близько 14 тисяч користувачів.

У Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб зазначено, що сучасні інформаційні технології стали незамінним засобом у сфері здійснення правосуддя і що вони таким чином сприяють ефективному управлінню державою, яке необхідне для нормального функціонування демократії. При цьому значне число країн серед європейських держав здійснюють реорганізацію чи заміну як систем адміністративно-організаційної підтримки судів, так і комп'ютеризованих систем юридичної інформації [2].

У майбутньому за допомогою впровадження в Україні єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи буде здійснюватися не лише облік заяв, скарг та інших документів, які надійшли до суду та які були направлені судом, здійснюватися розподіл справ, а також: обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу; направлення судових рішень та інших процесуальних документів учасникам судового процесу на їхні офіційні електронні адреси, вчинення інших процесуальних дії в електронній формі. Але, система електронного правосуддя не може запрацювати у повному обсязі, у зв'язку з відсутністю не тільки належного фінансування, а також технічних можливостей, в тому числі пов'язаних з гарантованим та надійним Інтернет

покриттям всієї території України. Крім того, актуалізується питання законодавчого забезпечення функціонування електронного правосуддя.

Впровадження проекту «Електронний суд» потребує великих фінансових ресурсів, які у державі, на теперішній час, відсутні. Але впровадження електронного правосуддя зарекомендувало себе з позитивного боку, тому слід розглянути інші можливості використання електронних ресурсів в інших країнах. Наприклад, у Китаї при розгляді судових справ використовують популярний в країні інтернет-месенджер WeChat; у Великій Британії використовується «живий зв'язок» за допомогою Skype і Facetime та планується впровадження «мобільних судів» з онлайн-доступом до таких судів в громадських центрах, і навіть в школах і університетах [3]. В той же час, практично всі країни зберігають розгляд справ за допомогою паперових носіїв, за винятком Сінгапуру, де судочинство повністю здійснюється за допомогою електронного правосуддя. Тому, реалізація «Електронного суду» може здійснюватися за допомогою різних технологій, але за умови визначення такого механізму у законодавстві. Для подальшого розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій у судовій системі необхідно визначити концепцію розвитку електронного правосуддя, яка б враховувала нормотворчу діяльність, правозастосування, фінансові, матеріальні, кадрові питання та можливості програмного забезпечення. Впровадження електронного правосуддя забезпечить доступ до суду всіх зацікавлених осіб, розгляд справ у розумні строки та ухвалення справедливого судового рішення.

Проведений огляд дозволяє зробити висновок, що запропоновані реформи абсолютно не враховують і не вирішують ті проблеми, які стоять перед українською судовою системою. Першочерговими завданнями держави в процесі реформування судової системи є формування чіткого, якісного та зрозумілого процесуального законодавства, забезпечення його стабільності, а також побудова судової системи країни з метою

забезпечення справедливого та ефективного розгляду судових спорів, в тому числі за допомогою положень, які вже використовуються в інших країнах. Саме ці напрямки повинні стати пріоритетними для влади на найближчі роки, що дозволить відновити довіру з боку суспільства та іноземних інвесторів.

Література:

1. Правосуддя в Україні: загрози реалізації права на доступ. *Офіційний сайт. Національна асоціація адвокатів України. рада адвокатів Київської області.* URL: <https://radako.com.ua/news/pravosuddya-v-ukrayini-zagrozi-realizaciyi-prava-na-dostup>
2. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.
3. Голубєва Н.Ю. Електронне правосуддя: Україна і світовий досвід впровадження. *Loyer.* URL: <https://loyer.com.ua/uk/elektronne-pravosuddya-ukrayina-i-svitovij-dosvid-vprovadzhennya/>